

# NYA AVHANDLINGAR

Ann Kristin Carlström: *På spaning i Stockholm. En etnologisk studie av polisarbete*. Institutet för folklivsforskning, Stockholms universitet 1999. 207 s. English summary. ISBN 91-7153-985-9.

”Här är vi. Du undrade ju vilka vi var.” Sent på kvällen under en disputationfest på Lusthusporten stod tre män och en kvinna framför mig. Jag hade aldrig sett dem förut. De var långa och kraftigt byggda. De såg bistra ut, men inte ovänliga. En av männen hade en genomborrande blick. Det är han som kallas ”Anders” i Ann Kristin Carlströms doktorsavhandling i etnologi om polisspanare i Stockholm. De övriga tre var hans kollegor i spaningsgruppen, ”Lena”, ”Lars” och ”Jonas”. Under disputationen hade jag som opponenter undrat om det fanns några spanare i aulan, men fick inget svar. Nu stod de alltså här, etnologens forskningsobjekt, livs levande.

Avhandlingen, som växt fram ur en museal dokumentation, är en spännande etnografi över ett yrke som både är välbekant (mediebild) och okänt (vardagen). Den bygger på ett halvårs fältarbete, medföljande observation, i en spaningsgrupp bestående av sex poliser. Mest handlade det om väntan, men det fanns en hel del dramatik också. Carlström var med och spanade på misstänkta kriminella, satt timtals i bil under olika tider på dygnet, deltog i skuggning, husrannsakan och språngmarscher runt om i Stockholm, hängde på polisstationen, provsköt tjänstevapnet Sigsauer, observerade, lyssnade, antecknade. Hon klädde sig som spanarna, enkelt och sportigt. Hon förde också en egen ”busbok”, memorerade registreringsnummer och ville ett tag bli som spanarna i alla avseenden.

Syftet med avhandlingen låter enkelt, att undersöka ”hur spanarna utformade sina uppgifter och skapade mening i arbetet” och att ”ge en nyanserad och inkännande bild av offentligt anställda”. Uppläggnings av texten verkar också enkel, den obligatoriska inledningen, sedan ett kapitel om polishuset, organisationen, lagarbetet och de dagliga rutinerna, därefter handlar det om kampen mellan de två huvudmotståndarna tjuv och

polis, om spanarnas yrkeskunskap och värderingar och slutligen om yrkesspråk och rollspel.

Men alla som gjort fältarbeten av det här slaget vet vilken röra det empiriska materialet utgör och hur svårt det är att få ordning på det, alla detaljer, intryck, upplevelser. Hur ska man göra vetenskap av sådant? Men det tycker jag att Carlström har lyckats med. Språket är enkelt och rakt på sak, det märks att hon arbetat som journalist. Analysen av materialet är handfast. De teoretiska begreppen, hämtade från en fenomenologisk, kunskaps sociologisk tradition, används som redskap i en informationsrik berättelse om vad det innebär att arbeta som spaningspolis.

Undersökningen genomsyras av ett genomgående kulturellt perspektiv på spanarna, utan att just begreppet ”kultur” används. Men perspektivet spelar ändå stor roll i analysen av hur spanarna ser på sitt jobb, cheferna, ”busarna” och ”Svensson”. Till exempel domineras framställningen av metaforiska beskrivningar av spaningsarbetet. Med sin karaktär av utpräglad lagarbete liknas det vid så skilda saker som sport, spel, lek, teater och t.o.m. studiecirkel. Spanarna själva talar om sitt jobb i idrottstermer, de kör lagtempo, dribblar med motståndarna, täcker upp för varandra, anfaller och försvarar sig.

Likaså är kapitlet om hur spanarna uppfattar och kategoriserar sin omvärld ett exempel på kognitiv kulturanalys. ”Busarna” är visserligen moraliska fiender i polisens kamp mot kriminaliteten, men i det dagliga arbetet utgör de mer ett slags medspelare på en arena som ”Svensson” med sin okunnighet står utanför. Inte heller tycks polisledningen, enligt spanarna, förstå vad arbetet ute på gatan innebär och kräver. Busarna uppfattas paradoxalt nog som mer lika spanarna och kallas av dem ibland lite ironiskt för ”våra arbetskamrater”. Poliserna är således i en viss mening beroende av det som de bekämpar, ungefär som tandläkare. I denna fiktiva yrkesgemenskap mellan spanare och dem de spanar på utvecklas ett symbiotiskt förhållande där parterna bevakar och håller sig väl informerade om varandra. I en del fall uppstår nästintill vänskapliga relationer.

Carlström studerar en värld där alla spanar på alla, poliser och busar, medier och ordningsmakt, etnolog och spanare. De speglar sig i varandra och ingen verkar opåverkad av reflexivitet. Man talar om sig själv via offentliga diskurser, medier och litteratur. Spanaren som jagar en misstänkt brottsling föreställer också ”en deckare som jagar en gangster”, enligt välkända mönster från film och litteratur. Det innebär dock inte att spanarna heroiserar sig själva alltför mycket eller glömmet bort den grå verkligheten.

Däremot kan man tycka att författaren hemfaller till en viss idealisering av sina ”informanter”. I det här fallet får det som konsekvens att en ibland rå jargong bland spanarna om mörkhyade och homosexuella tonas ned utan att granskas närmare. Den osynliggjorda köns- ojämligheten i det manligt dominerade polisarbetet ges inte heller någon central plats i analysen. Liksom många andra fältarbetande etnologer har Carlström fattat sympati för de människor som släppt henne in på livet. Då blir man gärna benägen att se och beskriva deras bättre sidor och därigenom okritiskt förmedla deras självbild. Det är förståeligt, men problemet med etnologen som språkrör borde ha diskuterats mer ingående.

Ett annat problem är att man under läsningen lätt kan glömma att polisarbetet handlar om grov brottslighet, knarkklängning, våld och elände. Metaforernas makt över verklighetsbeskrivningen ger den en dramaturgisk slagsida. Det blir litet av Björnligan i Ankeborg över de kriminella. Spel- och lekmetaforerna tar över, verkligheten teatraliseras, t.ex. i den intressanta skildringen av ”mörk lek”, när spanare och busar spelar roller inför varandra utan att markera att det är på låtsas. Spanarna är ofta tvungna att framstå som något annat än poliser, för att arbetet ska fungera. De gömmer sig i mörkret, försvinner i mängden. Eller så sätter de på sig en ”stoppjacka”, en jacka i gräll färg som ska avleda de misstänkta uppmärksamhet på deras utseende.

Detta rollspelande kräver, som Carlström visar, en hel del skådespelartalang och improvisationsförmåga, men också verbal skicklighet. Spanarna växlar mellan hemliga koder och informationstätt klarspråk när de talar med varandra över de bärbara radioapparaterna. De improviserar speciella kodord när de riskerar avlyssning från kriminella. (I slutet av avhandlingen finns en ordlista med ett hundratal av spanarnas yrkesuttryck, t.ex. ”aspa”, ”blada”, ”blattefint”, ”sjoksa”). Men de leker också med orden, ironiserar över sig själva och busarna, dramatiserar farliga situationer, härmar, skämtar och citerar sig själva – så som man gör på många

arbetsplatser för att ha litet kul och bekräfta gemenskapen. Här firar etnologen stora triumfer med sin iakttagelseförmåga.

Spaningsarbetet bygger på en speciell yrkeskunskap, som handlar om att ständigt ta in ny information om de kriminellas beteenden och livssituation. Det framgår av undersökningen hur skör, flyktig och tids- och lokalbunden denna kunskap är. Sådan kompetens är inget man läser sig till, utan det gäller att ha alla sinnen öppna, att lita till sin erfarenhet och samtidigt stå ut med ovissheten. I skildringen av denna yrkeskultur, ett ord Carlström själv inte använder, får man faktiskt en släng av postmodernistisk verklighetsupplevelse. Spaningsarbetet är ytterst fragmentariskt och osäkert, vad som är sant och falskt växlar beroende på situationen, rätt vad det är spelar busarna poliser och tvärtom. Det finns flera sådana dråpliga scener i boken. Samtidigt är spanarna ytterst måna om att hålla gränsen tydlig mellan laglighet och brottslighet. Deras privatliv tycks vara oklanderligt, skötsamheten en regel. Där är de själva ”Svensson”.

Ann Kristin Carlströms doktorsavhandling är ett gott hantverk och användbar som exempel på en fältarbetande etnologs metoder för att dokumentera och analysera en vald verklighet. När studenter undrar över hur man *gör* kulturanalys, kan man som lärare sätta den här boken i händerna på dem. Dessutom får de inträngande kunskaper om en hårt utsatt yrkesgrupp i det svenska samhället. Det är inte alldeles oviktigt i det här sammanhanget att avhandlingen också övertygande visar hur man på ett fruktbart sätt kan kombinera etnologiska och museala ambitioner.

Billy Ehn, Umeå

Lars Kaijser: *Lanthandlare. En etnologisk undersökning av en ekonomisk verksamhet*. Institutet för folklivsforskning. Etnologiska institutionen. Stockholms universitet 1999. 192 s. English summary. ISBN 91-7265-018-4.

Det centrala objektet i avhandlingen *Lanthandlare* är åtta butiker – eller lanthandelsrörelser – som var i drift i Norra Klarälvsdalen i början av 1990-talet. Mer precist är det, som titeln anger, handlarna i dessa butiker som står i blickpunkten: fem män och fyra kvinnor, varav två utgör ett par. Ändå är detta långt ifrån en lokalstudie. Snarare inkluderas en tämligen vid och